

tiğini anlayıp hemen tövbe eder. Gerçek velliler hiçbir zaman emsal ve akrânların-
dan üstün olduklarını iddia etmez, daima
tevazu gösterirler. Muhakkik ârifler nâdir
haller dışında şatah türü ifadeler kullan-
mazlar. Hak'tan başkasını görmediklerin-
den emsallerine karşı övünmeleri söz ko-
nusu değildir. Bu tür ifadeler kullandıkları-
nda ise gözlerine perde çekilir, rableri ve
nefisleri hakkında cahil kalır, hemen te-
vazu ve kulluk hallerine geri dönerler. Söy-
ledikleri söz ilâhî izinden değil içinde bu-
lundukları mânevî halden kaynaklandığı-
ndan kınanmazlar. Hak ile olan şatahın hük-
mü bu olmakla beraber yine de övülen bir
şey değildir (İbnü'l-Arabî, II, 510).

İsmâil Hakkı Bursevî, şatahı "gönül eh-
linin dimağına lezzet veren hakikatin özün-
den süzölmüş irfan kelimeleri" şeklinde
tanımlar ve bu sözlerin söylenme maksad-
ının Hakk'ın kemalini beyan, celâl ve ce-
mâl hakikatlerini ayan etmek olduğunu,
şatah ehlinin vücûdiyye mezhebine nisbet
edilemeyeceğini, şathiyyâtın vahdet-i vü-
cûda ve insân-ı kâmile işaret eden sözler-
den sayıldığını belirtir. Bursevî'ye göre Hâ-
fız-ı Şîrâzî, Sa'dî-i Şîrâzî, Mevlânâ Celâled-
dîn-i Rûmî, Molla Câmi gibi âriflerin me-
cazi sözlerini hakiki mânada söylenmiş gi-
bi yanlış anlayıp değerlendirenlerin hata-
lı davranışları kadar ârif kişilerin zâhir er-
babını fitneye düşürecek sözler söylemesi
de doğru değildir. Ârifler muhatabın yan-
lış anlayacağı sözlerden kaçınmalıdır.

İbn Haldûn sûfilerin şathiyeleri bilerek
ve kasten söylemediklerini, bundan dola-
yı kınanamayacaklarını belirtir. Zira vecd
halindeki sâlik mükellef değildir, cebir al-
tında olan mâzurdur. Herkesin kullandığı
ve anladığı dil vecd hallerini ifade etme-
ye yetmez. Bâyezîd-i Bistâmî gibi İslâm'a
bağlılığıyla tanınan kimselerin şathiyeleri
iyi niyetli oluşları dikkate alınarak güzel bir
şekilde yorumlanır, İslâm'a bağlılığı bilin-
meyenler ise eleştirilir (*Mukaddime*, s. 448;
Şifâ'ü's-sâ'il, s. 55). Bu durum şathiyelerin
söyleyenin haline, niyetine ve hayat tarzı-
na göre farklı şekillerde yorumlanabilece-
ğini gösterir. Nitekim, "Ben kapı gibiyim,
kımıldatmazlarsa kımıldamam" diyen bir
kişi için Sehl et-Tüsterî, "Bunu ya bir sıd-
dîk veya bir zındık söyler; sıddîk her şeyi
Allah Teâlâ'dan gördüğü için, zındık ise
işlediği günahlara bahane bulmak için bu-
nu söyler" demiştir. Ömür boyu aklî den-
gesi yerinde olmadığı için meslûb, me'hûz,
meccuz, mecnun, divane, bûhlûl ve ukalâ-
yı mecânîn denilen kimselerin söz ve
davranışları da genellikle şathiyeye kabul edil-
miştir (Nisâbü'rî, s. 44-126).

Bazı kişiler İslâm'ın lafzına ve ruhuna
aykırı saçma sözleri, herze ve hezeyanla-
rı şathiyeye gibi göstermeye çalışmışlar ve
bundan dolayı mâzur olduklarını iddia et-
mişlerdir. Bu tür ifadeler "türrehât" denir.
İlk sûfilardan Ruveym b. Ahmed, "Tasav-
vuf yolunda can feda etmek gerek, eğer bu
yola girecekseniz bunu göze alın, aksi hal-
de sûfilerin türrehâtı ile meşgul olmayın"
 demiştir (Serrâc, s. 334; Sülemî, s. 183; Sey-
yid Sâdık Gûherîn, III, 67). "Tâmmât" (tâm-
me) ise mutasavvıf olduklarını iddia eden
mutasavvifin âyet ve hadisleri Bâtîniyye
mensuplarının yaptığı gibi akla ve şeriata
aykırı biçimde yorumlamalarıdır (Gazzâlî,
İhyâ', I, 43, 44; Taşköprizâde, II, 260). Tür-
rehât ve tâmmât lugaz / bilmece, mu-
amma, tekerleme, hezel, deli saçması ve
küfür mahiyetinde olabilir. Bu türden ifa-
deler şathiyat kapsamında değerlendiril-
mez. Meşrep ve mizaç farklılığından kay-
naklanan Allah karşısındaki hallerinin tür-
lü türlü olması, bast ve üns, muhabbet ve
şevk gibi halleri yoğun biçimde yaşama-
larından dolayı sûfiler Hakk'a farklı şekil-
lerde hitap etmişlerdir. Bu hitap şekilleri
dilâl, naz, serzeniş, sitem ve arbeye olarak
nitelenir (bk. ARBEDE).

Şathiyeler İbnü'l-Cevzî tarafından şid-
detle eleştirilmiştir. Ona göre ilim Allah'-
tan korkmayı, tevazuu, nefsi hakir görme-
yi, susmayı, dava ve iddiadan uzak dur-
mayı gerektirir. Halbuki şathiyeler nefsin
büyük iddialarıdır. Bazıları kâfir ve zındık
olmayı gerektirecek kadar tehlikeli ve kor-
kuncudur. İbnü'l-Cevzî eserinde fiilî şathi-
yelere de geniş yer ayırmıştır. Bazı muta-
savvıfların kitaplarını, bazılarının malları-
nı nehre atıp onlardan ilgiyi kesmelerini,
meşâyih'ten birinin bir adama para verip
kendine sövdürmesini, melâmet ehlinin
bazı davranışlarını fiilî türü şathiyeler ara-
sında sayar (*Telbisü İblis*, s. 329-357).

Türk tasavvuf edebiyatı metinlerinde
birçok şathiyeye örneğine rastlanır. Yûnus
Emre'nin "Çıktım erik dalına anda yedim
üzümü"; Hacı Bayrâm-ı Velî'nin, "Çalabım
bir şar yaratmış iki cihan arasında / Bakı-
cak dîdâr görünür ol şarın kenâresinde";
Eşrefoğlu Rûmî'nin, "Sanırsız Eşrefoğlu-
yam ne Rûmîyem ne İznîkî / Benem dâim
ü bâkî göründüm sûretâ insan"; Niyâzî-i
Mısırî'nin "On sekiz bin âlemi seyreyledim
seyyâre-vâr / Kâbe kavseyne eriştim sırr-ı
ev ednâ benem" mısraları bunların en
meşhurlarıdır. Şathiyelerden mecaz-
larla örölü sembolik bir dil kullanılır. Bun-
dan dolayı şathiyeler "işaret dili, mâna di-
li, kuş dili, ağrebülî-garâib" şeklinde nitele-
nir. Arap, Fars ve Türk edebiyatındaki şat-

hiye örneklerine dair bunları dinin zâhirî
hükümlerine uygun ve anlaşılır kılmak için
pek çok şerh yazılmıştır (Ebû Saîd-i Ebû'l-
Hayr'ın bir şathiyesi üzerine yazılan şerh-
ler için bk. Saîd-i Nefîsî, s. 125-142; Türkçe
şathiyeye ve şerhleri için bk. Ceylan, s. 72;
Tatcı, *Yunus Emre Şerhleri*, s. 8-85; Kur-
naz – Tatcı, s. 167-292).

BİBLİYOGRAFYA :

- et-Ta'rifât*, "şath" md.; Tehânevî, *Keşşâf* (Dah-
rûc), I, 1038; Serrâc, *el-Lüma'*, s. 334, 422, 453,
458-459, 472; İbn Habîb en-Nisâbü'rî, *Ukalâ'ü'l-
mecânîn* (nşr. Ebû Hâcer M. Saîd b. Besyûnî Zağ-
lûl), Beyrut 1405/1985, s. 44-126; Sülemî, *Taba-
kât*, s. 183; Muhammed b. Ali es-Sehlegi, *en-Nûr
min kelimâti Ebî'l-Şayfûr* (nşr. Abdurrahman Be-
devî, *Şatahâtü's-Şûfiyye* içinde), Kahire 1949, s.
44; Gazzâlî, *İhyâ'ü'l-ülûmî'd-dîn*, Kahire 1358/
1939, I, 42-44, 78; III, 358; IV, 332; a.mlf., *el-İm-
lâ' 'an işkalâtü'l-İhyâ'* (a.e içinde), I, 77; a.mlf.,
Mişkâtü'l-envâr (nşr. Ebû'l-Alâ el-Affîfî), Kahire
1383/1964, s. 57; a.mlf., *el-Mağsadü'l-esnâ*, Ka-
hire 1322, s. 114; Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Telbi-
sü İblis*, Kahire 1928, s. 329-357; Bakî, *Şerh-i
Şathiyât* (nşr. H. Corbin), Tahran 1966, s. 56-
69; İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhât*, II, 509-510; Nec-
meddîn-i Dâye, *Mirâd-ü'l-İbâd*, Tahran 1967, s.
32, 316; İbn Haldûn, *Mukaddime*, Beyrut 1967,
s. 448; a.mlf., *Şifâ'ü's-sâ'il*, s. 55; Taşköprizâde,
Mevzûâtü'l-ülûm, II, 260; Molla Sadrâ, *Keşru eş-
nâmi'l-Câhiliyye* (nşr. Muhsin Cihangîrî), Tahran
1381 hş., s. 46-50; Seyyid Sâdık Gûherîn, *Şerh-i
İstîlâhât-ı Tasavvuf*, Tahran 1960, III, 67; Saîd-i
Nefîsî, *Sühanân-ı Manzûm-i Ebû Sa'id-i Ebû'l-
Hayr*, Tahran 1334 hş., s. 125-142; İbrâhim Bes-
yûnî, *Neş'etü'l-tasavvufi'l-İslâmî*, Kahire 1969,
s. 246-264; M. Celâl Şeref, *Dirâsât fi'l-tasavvu-
fi'l-İslâmî*, Beyrut 1404/1984, s. 263, 388; Ömür
Ceylan, *Tasavvufî Şîr Şerhleri*, İstanbul 2000, s.
72-73; Cemal Kurnaz – Mustafa Tatcı, *Türk Ede-
biyatında Şathiyeye*, Ankara 2001; Mustafa Tat-
cı, *Yunus Emre Şerhleri*, Ankara 2005, s. 8-85;
a.mlf., "Tasavvuf Edebiyatında Şathiyât-ı Süfi-
yâne Geleneği", *TK*, sy. 267 (1985), s. 47-52; Ha-
san Karibullah, "Felsefetü's-şath 'inde's-şûfiyye
ev luğatü ehli'l-ışâre", *Mecelletü'l-mecma'ü'l-İl-
mî*, XLIV/2, Bağdad 1418/1997, s. 122-216; Aĥ-
met Cahit Haksever, "Varoluşsal Kendinden Geç-
me ve Yansımaları: İmam Rabbânî'nin Şathiyeye
Anlayışı Örneği", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fa-
kultesi Dergisi*, sy. 4, Çorum 2004, s. 103-126;
Mustafa Çakmaklıoğlu, "Hallâc'ın Ene'l-Hakk Sö-
zü Bağlamında Mevlânâ'nın Şatahât Yorumu",
Tasavvuf, sy. 15, Ankara 2005, s. 191-223; Tahsin
Yazıcı, "Şath", *İA*, XI, 350-351; C. Ernst, "Şath",
*EI*² (İng.), IX, 361-362.

ŞÜLEYMAN ULUDAĞ

ŞÂTİBE

(الشَّاطِبَة)

Doğu Endülüs şehirlerinden biri.

Belensiye'nin (Valencia) 55 km. güne-
yinde denize yakın konumda ve denizden
169 m. yükseklikte yer alan Şâtibe'nin (Ja-
tiva, Xativa) adına Roma dönemine ait bel-

gelerde Saetabis şeklinde rastlanır. Berni-
sa dağının (1850 m.) eteğinde kurulmuş-
tur. Endülüs'ün İslâm tarihi boyunca bu-
rada üretilen ve şatbî denilen kâğıdıyla ün-
lü, özellikle bu kâğıdın pazarlandığı bir ti-
caret merkeziydi. Kurulduğu yerin savun-
ma özellikleri ve stratejik konumu da En-
dülüs'ün siyasî tarihinde etkili olmasını
sağlamıştır. İlk zamanlarda Tedmür (Tud-
mir) bölgesine bağlıyken IV. (X.) yüzyılın
ikinci yarısından itibaren Belensiye'ye bağ-
lanmış ve İslâm dönemi boyunca durumu
genellikle Belensiye ile aynı olmuştur. O za-
manki nüfusu bugünkünden (2008 yılın-
da 29.000 nüfus) daha fazlaydı.

Fetih yıllarında buraya iskân edilen Arap-
lar ve Berberîler, Endülüs Emevî Devleti'nin
sonlarına kadar yerli hristiyan halkla
bir arada huzur içerisinde yaşadılar. Muhtemelen
Şâtibe'nin bulunduğu bölgede kay-
da değer bir siyasî gelişme görülmediğinden
kaynaklarda mülûkû't-tavâif dönemi-
ne kadar şehrin tarihiyle ilgili bilgilere pek
rastlanmaz. Bilindiği kadarıyla IV. (X.) yüz-
yılın ilk çeyreğinde Şukar ile (Jucar, Alcira)
birlikte Şentemeriyyetüşşark'ın (Santa Ma-
ria de Oriente) Berberî yöneticisi Âmir b.
Ebû Cevşen'in elindeydi. Daha sonra Be-
lensiye bünyesinde önce Meâfirîler'den
(Müfevzîler) Âmirîler'in âzâtlıları Mübâ-
rek ve Muzaffer el-Âmirî'nin, ardından
Âmirîler'den Hâcib İbn Ebû Âmir el-Man-
sûr'un torunu Abdülazîz b. Abdurrah-
man'ın emirliği içerisinde (1021-1060) adı
geçmeye başladı.

Şâtibe, Endülüs Emevî Devleti'nin yıkıl-
ışından sonra İber yarımadasındaki (Ce-
zîretülendelüs) güç mücadelesinde önem
kazandı. Kurtuba'dan (Cordoba) çıkarılan
Âmirîler, meşrû politik güç oluşturmak
amacıyla Şâtibe'yi emirliklerinin merkezi
yaptılar. İçlerinden birini III. Abdurrah-
man'ın torunu sıfatıyla ve Murtazâ unva-
nıyla halife ilân ettiler. Ancak Emevî Devle-
ti'nin ihyasını hedefleyen bu hareket uzun
ömürlü olmadı. Hâcib el-Mansûr'un toru-
nu Abdülazîz b. Abdurrahman dedesi gi-
bi Mansûr unvanıyla emir ilân edildi, böy-
lece Abdülazîz, Şâtibe'yi de içine alan Be-
lensiye'de bağımsız bir emirlik kurmuş ol-
du (411/1021). Buna rağmen karışıklık so-
na ermedi ve 433 (1041) yılında Abdüla-
zîz'e karşı Şâtibe'de isyan çıktı. Dâniye Emî-
ri Mücâhid el-Âmirî'nin bölgeyi egemenliği
altına alma düşüncesiyle desteklediği is-
yanı Abdülazîz az bir toprak kaybıyla bas-
tırdıysa da halefi Abdülmelik pek çok so-
runla yüzyüze geldi ve neticede Tuleytu-
la'da (Toledo) hüküm süren Zünnûnî Emî-

ri Yahyâ b. İsmâil el-Me'mûn tarafından
tahtından indirilerek Şâtibe ile Belensiye'nin
yönetimine el konuldu. Me'mûn'un ölü-
mü üzerine Sarakusta (Zaragoza) Hûdî Emî-
ri Muktedir'in yönetimine geçti. Şâtibe ise
Me'mûn'un Lâride (Lerida), Turtûşe (Tortosa)
ve Dâniye (Denia) emîri olan oğlu Mün-
zir'de kaldı.

V. (XI.) yüzyılın sonlarında Endülüs'ü im-
paratorluklarının bir eyaleti haline getiren
Kuzey Afrikalı Murâbıtlar ile Endülüs
emirlikleri ve İspanyol krallıkları arasında
Şâtibe-Belensiye bölgesinde birçok çarpış-
ma meydana geldi. 485'te (1092) Muham-
med b. Yûsuf b. Tâşfîn kumandasındaki
Murâbıt ordusu İbn Münkiz'in elinde bu-
lunan Şâtibe'ye girdi. Ardından Murâbıtlar,
Belensiye'yi işgal eden hristiyan Sîd ile
(El Cid Rodrigo Diaz de Vivar) ilgilenmek
zorunda kaldılar. Sîd, Belensiye'den diğer
Doğu Endülüs şehirleri üzerine saldırılar
düzenlerken Şâtibe'yi savunan bir Murâ-
bıt ordusunu yendi. Yeni Murâbıt kuman-
danı Ali İbnü'l-Hâc, Sîd'e karşı Belensiye'ye
yapılan saldırıları Şâtibe'den yönetti. Ar-
dından, Endülüs valisi olan İbrâhim b. Yû-
suf b. Tâşfîn, Doğu Endülüs'ün savunma-
sını sağlamak amacıyla 510 (1117) yılında
buraya yerleşti. Bölgede otuz yıl kadar sü-
ren bir istikrar döneminden sonra bütün
Endülüs'te Murâbıtlar'a karşı isyanlar baş-
ladı. Murâbıtlar'ın Doğu Endülüs valisi Ab-
dullah b. Muhammed b. Gâniye, Şâtibe'ye
sığındı. 540'ta (1145) Belensiyeliler va-
liye isyan ederek İbn Merdenîş'in otorite-
sine tâbi oldular. O yıllarda Murâbıtlar da
Endülüs ve Kuzey Afrika'daki hâkimiyet-
lerini Muvahhidler'e terketmek zorunda
kaldılar. İbn Merdenîş komşu hristiyan
kralların himayesine girip Muvahhidler'e
karşı koydu ve Doğu Endülüs'ü hâkimiyeti
altına aldı; 567'de (1172) ölünceye kadar
yirmi yılı aşkın bir süre şehri elinde tuttu.

Muvahhidler döneminde bütün Endü-
lüs'te olduğu gibi bölgede de yeniden istik-
rar sağlandı. Fakat büyük İkâb (Las Na-
vas de Tolosa) yenilgisinden (609/1212) son-
ra devletin birliği ve gücü parçalanarak çö-
züldü. O sıralarda Belensiye, Dâniye, Şâtibe
ve Şentemeriye'nin hâkimi olan Halife
Abdülmü'min'in torunu Seyyid Ebû Zeyd,
Mürsiye'de kendini halife ilân eden Ebû
Muhammed Abdullah el-Âdil'e karşı Merâ-
keş'teki Muvahhid halifesinin yanında yer
aldı. Ardından, Muvahhidler'in çekilmek
zorunda kalmaları üzerine Endülüs'ü hâ-
kimiyeti altına almaya başlayan Seyfûd-
devle Muhammed b. Yûsuf b. Hûd'u emir
olarak tanıdı. 636 (1238) yılında Aragon

Kralı I. Jaume (Jacques), Belensiye'yi işgal
etti; 644'te (1246) daha önce kuşattığı
Şâtibe'ye son saldırısını yaptı ve şehri bir
eman anlaşmasıyla teslim aldı. İki yıl son-
ra Endülüs'ün artık neredeyse tamamen
kaybedilme noktasına geldiğini gören müs-
lûmanların çoğunun Kuzey Afrika'ya (Fas
civarı) göç etmesiyle yerlerine hristiyan
halk yerleştirildi. Kalanlar zorla vaftiz et-
tirildi ve camileri kiliseye çevrildi (bk. MÜ-
DECCENLER).

Şâtibe'de bilimsel-kültürel hayat V. (XI.)
yüzyıldan itibaren gelişme göstermeye baş-
lamış, özellikle VI. (XII.) yüzyılda burası İslâmî
ilimlerin gelişmesinde altın çağın ya-
şandığı belli başlı merkezlerden biri haline
gelmiştir. Şâtibe'de doğan veya orada
ikamet edenler Şâtibî nisbesiyle anılır. Bun-
lar arasında İbn Hazm, Kâsım b. Fîrruh,
Muhammed b. Süleyman ve İbrâhim b.
Mûsâ'nın adları zikredilebilir. İbn Abdül-
ber en-Nemerî de ömrünün son on yılını
burada geçirmiştir. Bugün Şâtibe'de çoğu
Muvahhidler dönemine ait çeşitli İslâmî
eserler bulunmaktadır. Bunların başlica-
larını ilk yapılış tarihi Romalılar'a veya Vi-
zigotlar'a kadar giden iç kale (Hısnülkebîr)
ile şehir sur ve burçlarının kalıntıları oluş-
turur. Şehirde ayrıca eski özelliğini belir-
gin şekilde yansıtan bir semt bulunmak-
tadır. Şâtibe Müzesi'nde küçük buluntulardan
başka sütun başlıkları ve hamam
havuzu gibi eserler yer almaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

- Şerif el-İdrîsî, *Nüzhetü'l-müşâk*, Beyrut 1409/
1989, I, 536 vd., 556, 569, 574, 581; İbnü'l-Esir,
el-Kâmil, X, 189; XI, 34; Abdüvâhid el-Merrâkûşî,
el-Mu'cib fi telhîsi aḥbârî'l-Mağrib (nşr. M. Saïd
İrân), Kahire 1383/1963, s. 278, 342 vd.; İbn
Hallikân, *Vefeyât*, II, 492; VII, 131; İbn İzârî,
el-Beyânü'l-muğrib, III, 31-45; İbn Ebû Zer', *el-Enî-
sü'l-muṭrib* (nşr. C. J. Tomberg), Rabat 1973, s.
156; İbnü'l-Hatib, *Târîhu İsbâniyyeti'l-İslâmiyye:
A'mâlü'l-a'lâm* (nşr. E. Lévi-Provençal), Bey-
rut 1956, s. 257-258; Himyerî, *er-Ravzü'l-mî'fâr*
(nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1984, s. 393, 539, 604;
Makkarî, *Nefḥu't-ṭib*, bk. İndeks; J. F. O'Callaghan,
A History of Medieval Spain, Ithaca 1975, s.
509 vd.; Abdülazîz Sâlim, *Şâtibe el-hısnü'l-emâ-
mî li-şarḥi'l-Endelüs fi'l-âşri'l-İslâmî*, İskenderi-
ye 1995; M. Abdullah İnân, *Devletü'l-İslâm fi'l-
Endelüs*, Kahire 1997, IV, 369-371; a.mlf., *el-
Âşârü'l-Endelüsiyyetü'l-bâkiye*, Kahire 1997, s.
139-144; Lütfî Şeyban, *Reconquista: Endülüs'te
Müslûman-Hristiyan İlişkileri*, İstanbul 2003; J.
Valle, "La Industria en al-Andalus", *al-Qantara*,
I, Madrid 1980, s. 209-238; E. Lévi-Provençal, "Şâ-
tibe", *IA*, XI, 351-352; Manuela Marin, "al-Şaṭi-
ba", *EI²* (İng.), IX, 362-364; Maribel Fierro, "al-
Şaṭibi", a.e., IX, 364-365; Abdülkerim Özyayın,
"Âmirîler", *DA*, III, 72-73; İbrâhim Harekât, "Be-
lensiye", a.e., V, 404-405; a.mlf., "Gâniye (Benî
Gâniye)", a.e., XIII, 354-355.

LÜTFİ ŞEYBAN